

Een gek museum?

Een filmpje bekijken in een voormalige 'dol-cel' zodat je begrijpt wat het betekent om als gek verklaarde opgesloten te zitten. Aan het bureau van de psychiater vragen stellen aan bekende zielzorgers door de eeuwen heen. Met een stethoscoop om de nek verhaal halen bij patiënten, psychiaters en verplegers. Het Dolhuys (oud-Nederlands voor gekkenhuis) is niet alleen de etalage van de psychiatrie, maar confronteert de bezoeker ook met de vraag, wat nu eigenlijk gek is en wat normaal.

John Oomkes

Het Dolhuys

Haarlemsche Frans

De beroemdste patiënt van de 'rijksinstelling voor geesteszieken' in Medemblik was Frans Rosier, alias 'Haarlemsche Frans'. Zijn levensverhaal is opgetekend door de man die hem genas, de al eerder gememoreerde prof. dr. G. Jelgersma, hoogleraar te Leiden. Rosier genoot de reputatie van een gewiekst en berucht uitbreker, die eenmaal op vrije voeten niet terugdeinsde voor moord en geweld. Als Haarlemse Frans de inrichting weer eens was ontvlucht, werd in heel Nederland alarm geslagen. Dat riep angst op, maar werkte ook een zekere bewondering en zelfs anekdotevorming in de hand. Volgens Jelgersma was Haarlemse Frans een psychoot, die bij vlagen dacht dat anderen hem wilden vergiften. Jelgersma ontdekte dat zijn patiënt zijn eten vaak niet at, uitgehongerd raakte en moest uitbreken. Hij roofde met geweld etenswaren, waarvan vaststond dat er niets aan mankeerde. Toen Rosiers psychose eenmaal was verdwenen, leefde hij na zijn therapie nog vele jaren als eenzaam burger.

zorg was er niet. Geneesmiddelen tegen infectieziekten bestonden nog niet. Een behandeling voor psychiatrische stoornissen evenmin. Alle verschillende verschoppelingen werden hier op een hoop gegooid en kregen dankzij de kerk hooguit elementaire zaken zoals eten en drinken. Het zou tot in de 20e eeuw duren voordat er wel effectieve middelen beschikbaar kwamen voor de behandeling van syfilis en andere infecties, of voor psychoses en depressies. Aandacht voor de rechten van 'gekken'

kwam er pas in de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw. Het gebouw zelf was aan het eind van de vorige eeuw ongeveer net zo vervallen als veel van de mensen die er gewoond hebben. Dankzij een initiatief van de instellingen voor geestelijke gezondheidszorg in Noord- en Zuid-Holland en een subsidie van de gemeente Haarlem werd het gebouw gerestaureerd en geschikt gemaakt als museum.

Spiegel

Het Dolhuys biedt echter meer dan een kijkje in de keuken van de psychiatrie door de eeuwen heen. Nog belangrijker is de doelstelling van het museum de bezoeker een spiegel voor te houden. Het is immers een feit dat een op de vier Nederlanders in de loop van haar of zijn leven in aanraking komt met de geestelijke gezondheidszorg. Een nog groter aantal mensen komt weliswaar niet bij de psychiater, maar heeft wel allerlei angsten, een langdurige sombere stemming, hoort stemmen of heeft wonderlijke denkbepelden. Met andere woorden: gek is niet uitzonderlijk en normaal is een rekbaar begrip. Floris Mulder, conservator: 'In zijn totaliteit gaat Het Dolhuys heel erg over beeldvorming. We willen de mensen op allerlei manieren prikkelen om eens na te denken over wat gek is of wat ze normaal

Het Dolhuys is geen doorsneemuseum. Het etaleert niet op een 'normale' manier een collectie zoals een kunsthuis of oudheidkundige kamer dat zou doen. Het begin dit jaar in Haarlem geopende Nederlandse museum van de psychiatrie lijkt meer op ervaringsgerichte musea zoals het Archeon, NEMO, het Museon of het Openluchtmuseum. Het is een ervaringsplek met de Wereld van de Waanzin, zoals de slogan luidt.

Het Dolhuys biedt een indrukwekkende, soms verbijsterende ervaring, waarin je door multimediapresentaties zelf door elkaar geschud wordt alsof je in het voorwasprogramma van een mentale wasautomaat bent terechtgekomen. Je wordt gedwongen na te denken over de grens tussen normaal en gek. Deze ervaring is te danken aan het bijzondere vormge-

versduo Kossmann.DeJong, dat de vrije hand heeft gekregen bij het inrichten van de vaste expositie.

Bij deze expositie konden de vormgevers niet alleen gebruikmaken van een breed scala aan audiovisuele producties, maar ook van tastbare voorwerpen. Psychiatrische ziekenhuizen uit Noord- en Zuid-Holland doneerden een monumentale collectie dwangbuizen, electroshock-apparatuur, zwavelbadkuipen en andere hulpmiddelen uit het rijke en soms gruwelijke verleden van de psychiatrie. De psychiatrie als wetenschap komt bijvoorbeeld aan de orde bij de hersenschijf-snijpmachine van de Leidse hoogleraar prof. dr. Gerbrandus Jelgersma, een psychiater met grote belangstelling voor de anatomie van de hersenen.

Pestlieders, gekken en hoeren

Het museum is op deze manier een soort etalage van de psychiatrie. We kunnen zien hoe onze samenleving door de eeuwen heen omging met gekken, bezetenen of hoe afwijkende mensen maar genoemd werden. De lokatie van het museum zelf is daar een voorbeeld van. Het is gevestigd in het voormalige Pest-, Leprozen- en Dolhuys. Op die plek konden sinds de late middeleeuwen mensen terecht die geen plaats hadden in het keurige Haarlem: pestlieders, melaatsen (leprapatiënten), 'gekken' (mensen met psychoses en andere psychiatrische aandoeningen) en (ex-)prostituees (die vaak waren besmet met syfilis, een seksueel overdraagbare aandoening die op den duur de hersenen aantast en tot waanzin kan leiden). Het is moeilijk voor te stellen hoe het in die tijd was om hier te moeten leven. Medische

vinden. Hoe kijk jij daar tegen aan? Wat deel jij in bij het vakje afwijkend of wat vind je helemaal niet gek?' Dat accent op beeldvorming maakt dat Het Dolhuys ook bij het werven van bezoekers tegelijkertijd een boodschap uitdraagt. Vanaf oktober voert het museum campagne met foto's uit haar collectie. Het zijn portretten van mensen, vaak wat minder alledaagse mensen, waarop met grote letters 'Gek?' staat of 'Normaal?' of 'Vreemd?'. Het is het soort inschatting dat we dagelijks honderden malen maken als we op straat lopen of in andere situaties mensen ontmoeten. In de context van Het Dolhuys wordt het bijna een gewetensvraag. Met welke blik kijk ik naar mijn medemensen? Hoe kijken ze naar mij? En wat betekent dat voor de manier waarop we met elkaar omgaan? Wie belandt er anno 2005 in de marge van de samenleving? 'Zijn het engerds, freaks, zielenpoten of mensen als u en ik, die in hun kwetsbaarheid of onaangepastheid een boeiend en zinvol verhaal te vertellen hebben', zoals het in een recent, door fotograaf Thijs Wolzak vervaardigd documentair boekje heet.

Maar Het Dolhuys is zeker niet alleen zwaar en confronterend. Het biedt ook een kostelijke reeks ontmoetingen met echte mensen en hun levensverhalen. Mensen als Haarlemsche Frans die eten ging stelen om zeker te weten dat hij niet vergiftigd werd.

Excentriekelingen

Naast de semi-permanente tentoonstelling die de fraaie Middeleeuwse Pestzaal vult, kan in Het Dolhuys ook nog een wisselexpositie bezichtigd worden, die sinds oktober van dit jaar in het teken staat van het thema Beeldvorming van Buitenbeentjes. De eerste expositie 'Paradijvogels of zorgmijders' laat zien hoe media en fotografen mensen in beeld hebben gebracht die buiten de samenleving staan, de kluzenaars, excentriekelingen en drop-outs uit de twintigste eeuw. Conservator Mulder: 'De kluzenaar is van alle tijden, van toen en nu. We hebben geput uit het Spaarnestad Archief, ook hier in Haarlem. Dat is niet alleen rijk aan fotografie over de meest uiteenlopende onderwerpen, maar bevat ook veel, strak gerubriceerde informatie uit de publieks-

Belgisch voorbeeld

De inspiratiebron voor Het Dolhuys was het Belgische museum Guislain. Het staat sinds september 1986 in een negentiende-eeuwse voorstad van Gent en het is vernoemd naar een Belgische psychiater uit de eerste helft van de 20e eeuw, dr. Joseph Guislain. Het museum bevindt zich nu nog naast het gelijknamige psychiatrisch centrum en vormt onderdeel van een indrukwekkende, bijna anderhalve eeuw oude vestiging, die het eigendom is van de Congregatie van de Broeders van de Liefde. De 'provinciaal overste' voor Europa, br. dr. René Stockman, is persoonlijk verantwoordelijk voor de komst en de uitbreiding van dit museum.

Guislain brengt vrij droog de geschiedenis van de menselijke mentale stoornissen in kaart, maar boeit de bezoeker tevens met alles wat de menselijke psyche fascineert danwel gevangen houdt. Coördinator Annemie Cailliau van Guislain heeft het over dezelfde uitgangspunten als directeur Hans Smit van Het Dolhuys, maar de vertaling is een andere. Waar Gent vooral foto-opdrachten verstrekt om de moderne therapieën op een artistieke wijze te documenteren, legt Haarlem het accent op een tweesporenbeleid. Smit: 'Wij willen zowel de geheugenchip worden van de geestelijke gezondheidszorg, als het brede publiek bereiken met ons centrale thema: wat of wie is normaal?'

'Het flegma is koud en vochtig, zonder smaak en lijkt in substantie en kleur op eiwit. De flegmatici zijn dus fiets, vet en loom.'

De vier temperamenten

In de vierde eeuw voor Christus werd de menselijke natuur verdeeld in vier temperamenten, gebaseerd op de balans van de vier elementen: vuur, water, lucht en aarde. Deze temperamenten worden beschreven in de klassieke literatuur en zijn nog steeds van invloed op de moderne psychologie.

